

УДК 811.21

ББК 81.2

**ДОИР БА ХУСУСИЯТҲОИ ЭТНОЛИНГВИСТИИ
ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ БО ЧУЗЪҲОИ
ИФОДАКУНАНДАИ НОМИ ҲАЙВОНОТ ДАР
ГУРҶҲИ ЗАБОНҲОИ ШУҒНОНӢ-РӢШОНИИ
ЗАБОНҲОИ ПОМИРӢ**

**ОБ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ОСОБЕННОСТЯХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С
КОМПОНЕНТАМИ, ВЫРАЖАЮЩИМИ
НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ, В ШУГНАНО-
РУШАНСКОЙ ГРУППЕ ПАМИРСКИХ
ЯЗЫКОВ**

**ON ETHNOLINGUISTIC FEATURES OF
PHRASEOLOGICAL UNITS WITH
COMPONENTS EXPRESSING NAMES OF
ANIMALS IN SHUGHNANIAN-ROSHANIAN
GROUP OF PAMIR LANGUAGES**

Мирзошоев Сухроб Яздонишоевич,
муаллими калони кафедраи забонҳои
шарқи Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба
номи академик М. Назаршоев
(Тоҷикистон, Хоруғ)

Мирзошоев Сухроб Яздонишоевич,
старший преподаватель кафедры
восточных языков Хоругского
государственного университета
имени академика М. Назаршоева
(Таджикистан, Хоруг)

Mirzoshoev Suhrob Yazdonshoevich,
senior lecturer of the department of
Oriental studies attached to Khorugh
State University named after
M.Nazarshoev (Tajikistan, Khorugh)
E-MAIL: smirzoshoyev@mail.ru

Калидвожаҳо: гурӯҳи шугнонӣ – рӯшонии забонҳои помирӣ, воҳидҳои фразеологӣ, зоонимҳо, хусусиятҳои забонӣ, арзишҳои фарҳангӣ, мазҳари олам, маданияти моддӣ ва маънавӣ, хусусиятҳои миллӣ-фарҳангии мазҳари олам, таснифоти фразеологизмҳо

Маводи тозаи забонҳои гурӯҳи шугнонӣ-рӯшонӣ, ки хусусиятҳои махсуси сарватҳои фарҳангиро чун асоси худшиносии миллӣ инъикос мекунанд ва онҳоро аз дигар забонҳо фарқ мекунанд, мавриди таҳлилқарор гирифтааст. Инчунин хусусиятҳои забонӣ ва қонуниятмандии амалқарди ВФ ошкор карда мешавад. Зикр гардидааст, ки воҳидҳои фразеологӣ бо чузъи ифодакунандаи номи ҳайвонот дар шаклгирии низоми образҳо, ки ба сифати компоненти забонӣ ба мазҳари забони олам дохил мешаванд, фаъолона иштирок мекунанд. Корбурди ВФ бо чузъи номи ҳайвонот дар низоми фразеологияи забонҳои гуногун нақши муҳим дорад. Вижагии воҳидҳои фразеологӣ дар бораи аслияту бахухосии фарҳанги ҳомилони забони мазкур шаҳодат медиҳад. Дар воҳидҳои фразеологӣ дорои чузъҳои мазкур мафҳумҳои асосии фарҳанги моддӣ маънавӣ таҷаммуъ меёбанд ва аз насл ба насл интиқол дода мешаванд. Вариантҳо ва семантикаи истифодаи зоонимҳо дар маводи фразеологизмҳои забонҳои помирӣ гурӯҳи шугнонӣ-рӯшонӣ баррасӣ шудаанд, зеро ВФ хусусиятҳои миллию фарҳангии мазҳари оламро инъикос мекунанд ва имкон медиҳанд дар бораи вижагиҳои коннотативӣ ва самтгириҳои арзишии халқҳои Помир суҳан ронем. Диққати асосӣ ба таснифи ин навъи фразеологизмҳо равона карда мешавад.

Ключевые слова: шугнано-рушанская группа языков, фразеологические единицы, зоонимы, языковые особенности, культурные ценности, картина мира, материальная и духовная культура, национально-культурная специфика картины мира, классификация фразеологизмов

Анализируются новые материалы по шугнано – рушанской группе памирских языков, отражающие своеобразие культурных ценностей как основы национального самосознания и отличающие их от других языков. Также раскрываются языковые особенности ФЕ и закономерности их функционирования. Отмечено, что фразеологические единицы с зоонимическими компонентами активно участвуют в формировании образной системы, входящей как компонент в языковую картину мира. Употребление ФЕ с зоонимическими компонентами занимает особое место во фразеологической системе различных языков. Специфика фразеологических единиц свидетельствует о самобытности культуры носителей данного языка. Во фразеологических единицах, содержащих данные компоненты, из поколения в поколение накапливаются и передаются в языке основные понятия материальной и духовной культуры. Рассматриваются варианты и семантика употребления зоонимов на материале фразеологизмов из шугнано-рушанской группы памирских языков, так как ФЕ наиболее ярко отражают национально-культурную специфику картины мира и позволяют говорить о коннотативных особенностях и ценностных ориентирах народов Памира. Особое внимание уделяется классификации этих фразеологизмов.

Key-words: *Shughnanian-Rushanian group of Pamir languages, phraseological units, zoonimy, language peculiarities, cultural values, picture of the world, material and spiritual culture, national-cultural particularity of worldpicture, classification of phraseology*

The article dwells on the new materials of Shughnanian-Rushanian group of Pamir languages reflecting the peculiar culture wealth as the base of national consciousness distinguishing them from the other languages. Into the bargain, the given article discloses language peculiarities of PhUs and functions of their patterns. It is underscored that phraseological units with zoomynic components participate actively in forming figurative system entering into the world language as a component. The use of phraseological units with zoonymic components occupies a special place in phraseological systems of different languages. Features of phraseological units testify to the national originality of social behavior of the bearer of this language. Phraseological units containing these components convey material and spiritual culture and compile, transmit it in language from generation to generation. The author considers variants and semantics of the use of phraseological units with zoonymic components based on the material of Shughnanian-Rushanian group of Pamir languages since phraseologies clearly reflect national-cultural specifics of the world languages permitting to talk about connotative features and values of the peoples of Pamir. Special attention is paid to classification of these phraseologies.

Дар дахсолаҳои охир забоншиносон ба таҳқиқи воҳидҳои фразеологӣ (минбаъд ВФ) аз нуқтаи назари этнолингвистӣ бештар мурочиат менамоянд. Ин аз як тараф, агар ба омӯзиши алоқаҳои гуногуни системавии забонҳо имконият фароҳам созад, аз ҷониби дигар, тақозо менамояд, ки хусусияти фарҳангии забонҳои таҳқиқшаванда бо мақсади инъикос намудани тавсифномаи умумӣ ва махсуси миллий ошкор гардида, таҳлил карда шаванд.

Ҳар як забони ба тариқи худ ҷаҳонро тавсиф мекунад ва ин ӯ он услуби хоси ифодаи худро дорад. Аз ин ҷо бар меояд, ки ҳар як забон тасвири “мусаввараи махсуси олам”-ро дорад ва забон уҳдадор аст, ки мазмуни фикри баёншударо дар мувофиқат бо ин мусаввара мураттаб созад.

Хусусияти асосии миллий-фарҳангии забон ва қонуниятҳои универсалии дар забон бавучудода ба таври махсус дар фонди лексикӣ ва фразеологӣ инъикос меёбанд.

Ба ғайр аз ин таҳлили маводи фразеологӣ чамъовардашудаи гурӯҳи шугнонӣ – рӯшонӣ забонҳои помирӣ аз нуқтаи назари этнолингвистӣ бо истифода аз қонунҳои этникӣ ва фарҳанги забонӣ имконият медиҳад, то натиҷаҳои таҳқиқотро объективона муаррифӣ намоем, ки ин актуалӣ аст.

Забон яке аз ганҷинаҳои тамаддуни инсоният ба ҳисоб рафта, роҳи махсусе мебошад, ки моро бо гузашта мепайвандад, барои пешгӯӣ қардани оянда кӯмак мерасонад ва бо замони муосир алоқаманд мегардонад. Забон маҳзани маълумоте ба ҳисоб меравад, ки дар он рамзҳои фарҳангӣ ва этнолингвистӣ маҳфуз монда, бо онҳо таҷрибаи насли гузашта аз нав эҳё мегардад. Чи тавре ки забоншинос Э.Сепир қайд кардааст: “Забон ба сифати интиқолдиҳандаи расму одат, анъана ва умуман мероси фарҳангии он халқҳое баромад мекунад, ки бо он гуфтугӯ мекунад ва гуфтугӯ мекарданд. Забони зиндаи ба таври ғаёл истифодашаванда дар ғаёлияти одамон аз фарҳанги онҳо ҷудонопазир мебошад [8, 192].

Фразеология ҳамчун маҷмӯи ҳамаи ибораҳои рехта ва устувор дар ин ё он забон майдони васеъ барои омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқ ба ҳисоб меравад. Фразеологизмҳо қисмати ҷудонашавандаи фарҳанги ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳо ба ҳисоб мераванд. Онҳо аз як насл ба насли дигар мегузаранд ва аз ин ҷиҳат шавқу рағбат ба омӯзиши ин қисмати забоншиносӣ то ба имрӯз хеле зиёд аст, дар ҳоле ки оид ба пажӯҳиши он китобҳо, диссертатсияҳо ва мақолаҳои зиёди илмӣ навишта шудаанд.

Фразеологизмҳо дар забони халқи оддӣ хеле зиёд мавриди истифода қарор мегиранд ва гуфтан мумкин аст, ки қариб ҳар рӯз дар ҳаёти рӯзмарра ба сифати воситаи осони баёни фикр ба кор мераванд.

Воҳидҳои фразеологӣ дар тафаккури одамон чунон сабт ёфтаанд, ки аз забони одами оддӣ баъзан ибораҳоеро шунидан мумкин аст, ки бевосита ба мероси аҷдодӣ, ё худ мероси халқӣ боварии моро пурра мегардонанд. Аз ин лиҳоз, фразеологизмҳо ҳазинаи миллии халқ, ё мероси тамомнашавандаи миллии ба шумор рафта, дар эҷодиёти даҳонакии халқ – афсона, ҳикоя, мақол, зарбулмасал ва ҳоказо байни одамон мавқеи хосаро касб кардаанд.

Манбаъ ва сарчашмаи асосии ба вучуд омадани ибораҳои фразеологӣ ин адабиёти бадеӣ, илмию техникӣ, забони гуфтугӯӣ, суҳанҳои одию омиёна, забонҳои ҳешу бегона, эҷодиёти даҳанакии халқ ва монанди инҳо ба шумор мераванд. Дар миёни ин сарчашмаҳо фразеология мавқеъ ва вазифаи махсус дорад.

Бинобар ин омӯзиш ва тадқиқи фразеологияи забонҳои бехат дар муқоиса бо забони адабӣ ва давлатӣ мусалламан ҳам аз нуқтаи назари лингвистӣ, ҳам аз нуқтаи назари омӯзиши забонҳо ва барои аз байн нарафтани онҳо як вазифаи муҳими илмӣ ба ҳисоб меравад.

Алоқаманд қардани забон, фарҳанг ва этнос барои олимони-филологҳо дар илми муосир баҳснопазир аст ва ба сабаби бемайлони афзоиш ёфтани раванди муҳочират, таҳқиқоти забон дар алоқамандӣ бо фарҳанг дар лингвистикаи муосир махсусан муҳим эътироф карда мешавад.

Забоншиносоне, ки ба масъалаи омӯзиши этнолингвистика ва лингвокултурология машғул ҳастанд, мушкилии баҳснопазирӣ ин фанро қайд намудаанд. Дар воқеъ, алоқии забону фарҳанг ҳартарафа аст ва забону фарҳанг ҳамдигарро пурра мекунад.

Мувофиқи ақидаи забоншинос Ж. Багани дар илми филология амалан аз лаҳзаи пайдоиши он фаҳмиши “тантанаи воқеияти забон ва ҷомеа вучуд дорад” [3, 157].

Ҳақиқатан забон ҳамчун восита ва олати шинохти воқеияти атроф баромад мекунад. Забон дар алоҳидагӣ аз халқе, ки бо он гап мезанад, шакл намегирад ва фарҳанг низ бе

забон ва соҳибони он мурда аст. Таҳқиқоти байниҳамдигирии тантанани воқеияти забон ва чома ба илми лингвокултуралогия асос гузошт.

Таърихи лингвокултуралогия ҳамчун илм аз ғояҳои В.фон Гумболдт, - олиме, ки ба забоншиносии муосир асос гузоштааст, реша мегирад Омӯзиши таъсири мутақобилаи забону фарҳанг ба В.фон Гумболдт имкон дод, ки ба ҳамдигар алоқаи зич доштани беҳамтоии ягонагии руҳӣ ва сохту таркиби забон, аз ҳамдигар сарчашма гирифтани онҳоро тасдиқ намояд. [6,68].

Забоншинос, мутахассиси соҳаи лингвокултуралогия ва фразеология Н.Ф.Алефиренко доираи баҳси лингвокултуралогияро ҳамчун омӯзиши масъалаҳои гунгунҷабҳаи алоқаманд бо фаҳмиши этникии забонӣ, мазҳари дунё, образи дунё, шуури забонӣ, яъне донисташавии забон, хусусиятҳои фарҳангӣ-маърифатии фазои забон шарҳ додааст [1:14].

Дар асоси мулоҳизаҳои ин олим ба хулосаи “таҳқиқи забон таҳқиқи фарҳангро низ бояд дар бар гирад” расидан мумкин аст.

Ба шавқу рағбате, ки ба таҳқиқоти лингвокултурологӣ зоҳир гардидааст, нигоҳ накарда, масъалаҳо ва саволҳои бисёре ҳанӯз баҳсталаб мебошанд: мавҷуд набудани тафсирҳои яқмаъно, заифии базаҳои методологӣ, зарурати тавсифи фарҳангҳои гуногун, ки дар забон ва нутқ инъикос ёфта, дар баробари ин барои намоёндагони халқиятҳои ҷаҳон нодир ва универсалӣ мебошанд.

Яке аз шавқовартарин объектҳои таҳқиқоти этнолингвистӣ ва лингвокултурологӣ дар ин роҳ воҳидҳои фразеологӣ ва амалкарди онҳо ба сифати аломати забонии номиналии иловагӣ мебошанд. Маҳз дар забон, дар заминаи лексикӣ ва фразеологӣ он хусусиятҳои миллӣ, ҳислатҳои руҳии халқ ва таъриху фарҳанги он инъикоси худро пайдо мекунад. Дар навбати худ забон ҳамчун инъикоскунандаи ахбори фарҳангӣ амал мекунад. Забоншиносии машҳури рус Н.Ф. Алифренко таъкид мекунад, ки образҳои дар воҳидҳои фразеологӣ инъикосёфта бо “ибораҳои ифодаҳо ва фаҳмишу нуктаи назар”- и образи ашё ва воқеаҳои ҳақиқии забонии мазҳари олам мусоидат мекунад [2, 46].

Мувофиқи ақидаи муҳаққиқон забону фарҳанг хусусиятҳои умумиро соҳиб мебошанд, ҳамон тавре ки Н.Ф. Алифренко дар ин бора категорияҳои зеринро ҷудо мекунад:

- 1) ҷаҳонбинии этнос дар муҳовараи забонҳо ва фарҳанг инъикос меёбад.
- 2) ба мисли забон, фарҳанг низ шакли инфиродӣ ва ҷамъиятиро соҳиб мебошад.
- 3) забону фарҳанг рамзҳои меъриеро доро мебошанд, ки бо принсипҳои таърихӣ вобастагӣ доранд.
- 4) Забону фарҳанг аз ҳамдигар вобастагӣ доранд, яъне бо ёрии забон фарҳанг низ омӯхта шуда, аз нав ба вучуд оварда мешавад.

Мувофиқи ин категорияҳо дар қори мазкур мо ҳалли чунин масъалаҳоро пеши худ гузоштем:

- ҷудо кардани гурӯҳи зоонимҳо бо фразеологизмҳои ифодакунандаи характери олами инсонҳо дар забонҳои гурӯҳи шуғнонӣ-рӯшонӣ:
- муайян намудани хусусиятҳои этникии фразеологизмҳои зоонимии таҳлилшаванда:
- таҳлил кардани структураи воҳидҳои фразеологӣ.
- тамаркуз намудан ба таъсирбахшии воситаҳои ифодакунанда дар воҳидҳои фразеологӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки пурра аз худ кардани ҳар як забон, яъне чи забони бузург ва чи забони кӯчак бе донишани фразеология номумкин аст, ки забонҳои гурӯҳи шуғнонӣ - рӯшонӣ низ аз ин истисно нестанд. Агар усулу услуби истифодаи фразеологизмҳо дар

забонҳои соҳибхат ва дорои адабиёти илмиву бадеӣ аз рӯи адабиётӣ хаттӣ муайян карда шавад, омӯзиши истифодаи услубии фразеологизмҳо дар забонҳои бехат тамоман тарзу равиши дигар дорад, зеро дар забонҳои соҳибхат корбасти ВФ дар адабиёти бадеӣ ба услуби алоҳидаи нависанда низ алоқамандии зиёд дорад.

Воҳидҳои фразеологӣ ба таври возеҳву равшан ҳам тарзи ҳаёт, ҳам мавқеъ ва вазъи ҷуғрофӣ, ҳам таърих ва ҳам урфу одатҳои ин ё он умумиятҳои дар як фарҳанг муттаҳидшавандаро нишон медиҳанд.

ВФ дар худ поре аз ҳақиқати зиндари инъикос мекунад, ки он дар шуур ва этнолингвистикаи соҳибзабонон дарҷ гардида, ба забон ва нутқ қозибанокӣ ва таъсирбахшии махсуро ато менамоянд. Мо инро дар мисоли фразеологизмҳои зоонимӣ дида мебароем. Рӯбоҳ ҳам дар Помир ва ҳам дар дигар ҷойҳо зиндагӣ мекунад, - ҳамон як ҳайвон аст, инчунин лаҳзаҳои бо чунин образ монанд дар дигар забонҳо низ ба назар мерасанд, яъне рӯбоҳро ҳиллагару маккор ва ҳайвони чолок меҳисобанд. Вале образи махсуси миллии он дар дигар ҷой чарх мезанад.

ВФ бо худ порчае аз ҳақиқати зиндари мебаранд, ки дар шуур ва этнокултураи соҳибзабонон дарҷ гардидааст ва онҳо ба забон ва нутқ дилрабоӣ ва дилфиребии махсуро мебахшанд. Мисол дар забони шугнонӣ воҳидҳои фразеологӣ зиёде вучуд доранд, ки дар таркибашон компоненти “рӯбоҳ”, шугн. “*рӯпҷак*” доранд: *рӯпҷакард бе-давлати йодд ни ху рёз вāгд* - айнан. «барои рӯбоҳ агар бедавлатӣ биёяд, ба тарафи лонааш (хонааш дод мезанад)..*рӯпҷак* - та ху дум хурд гуво вёрт (шоид зёзд) - айн. «рӯбоҳ думашро барои худ шоҳид (гувоҳ) мегирад, *рӯпҷак-гари чӯдов* айн (рӯбоҳӣ кардан), яъне ҳиллагариву маккорӣ кардан; ё худ дар чумлаи “*йи ку гӯдā-та ху рӯпҷак-гари на-лакӣхт*” – айнан. “ҳамон бача ҳиллагариаширо намомонад”, ё ин ки, *рӯпҷ нез хӯдов* - айн.”бинии рӯбоҳро хӯрдан” танҳо дар забони шугнонӣ истифода шуда, ишора ба хусусияти бинии рӯбоҳ аст, ки бӯйро тез ҳис мекунад ва дар мавриди шахсе истифода мешавад, ки ҷойи ашӯи пинҳон кардашударо тез мебад. Хусусияти этнолингвистии ин фразеологизм дар он зоҳир мегардад, ки агар дар забонҳо гуногун вобаста ба “*рӯбоҳ*” фразеологизмҳои махсуси ин забонҳо вучуд дошта бошанд, дар забонҳои гурӯҳи шугнонӣ - рӯшонӣ вобаста ба ҳаёту зиндагӣ, шароити ҷуғрофӣ маҳал фразеологизмҳои алоҳидаи ин забонҳо арзи вучуд кардаанд, ки танҳо хоси ин забонҳо мебошанд. Фразеологизми “*рӯпҷ нез хӯдов*” дар ифода намудани симо ва ҳислату одати шахсе ба кор бурда мешавад, ки аз ҳамаи корҳо, ҳодисаву воқеаҳо аз ҳама тезтар бохабар мешавад. Мисол, *Йа қаранг-ин одам кор гал йиҷоярд-ағ нистат йа ас ве хабардор, тилӯ рӯпҷак нези хӯч* – айнан. “Вай чи хел одам (занак) аст, ки кор ҳоло ягон ҷо неву вай аз ӯ хабардор, мисли ин ки бинии рӯбоҳро хӯрдааст”.

Соҳибони забон дар як маврид ҳам намоёндаи забон ва ҳам соҳиби фарҳанг ба ҳисоб рафта, ВФ ҳамчун аломтҳои забонӣ ба осонӣ аз тарафи соҳибзабонон рамзкушоӣ карда мешаванд. Ш.Баллӣ менависад, ки худи ҳақиқати воқеӣ “пайвандии унсурҳои фразеологизм исбот мекунад, ки гӯянда дар бораи ҳар як калимаи алоҳида фикр намекунад” [4,101].

Воҳидҳои фразеологӣ зоонимӣ ба ҳислатҳои одамон ишора намуда, сифатҳои шахсӣ, яъне ҳислатҳои мусбату манфӣ ва одатҳои хубу бади одамонро ифода мекунад. Ин гурӯҳи фразеологизмҳо миқдоран хеле зиёданд ва аз нуқтаи назари маъноӣ хеле муҳим ба ҳисоб рафта бештар барои ифода намудани ҳислату характер ва рафтору кирдори одамон ба кор бурда мешаванд: шуг. *кӯр-ард вӯрҷ видов*- айнан. “дар кор мисли гург будан), - одами хушӯру чакқон, чолок”, *шерӣ нар* - “одами бақуввату тавоно”, *моли алӯл* - “одами

пухтаву ором”, куд кāl одам - айнан”одами сагкалла” - одами сахту якрав, чухмағз одам - айнан “одами мағзи хурӯсдошта” - одами камақлу кундзехн, мӯрзак озёр нодêd-ow - айнан “мӯрчаро озор надодан”- одами раҳмдилу меҳрубон”.

Гурӯҳи фразеологизмҳо бо чузъҳои зоонимӣ дар забонҳои гурӯҳи шуғнонӣ-рӯшонӣ низ миқдоран зиёд мебошанд. Албатта ин гурӯҳи фразеологизмҳо дар забонҳои номбурда аз урфу одат, тарзи ҳаёту зиндагӣ, таъриху фарҳанги соҳибони ин забонҳо сарчашма гирифта, бевосита онҳоро инъикос менамоянд. Аз рӯи тасвир ва инъикос намудани ходисаву воқеаҳо ин навъи фразеологизмҳо ба фразеологизмҳои ифодакунандаи лаҳзаҳои шодиву хурсандӣ ва ғаму андуҳ тасниф кардан мумкин аст.

Маълум аст, ки дар пиндори мардумон ҳайвони дорои ранги сиёҳ хосияти бад дорад. Дар фаҳмиши мардуми Помир низ “саги сиёҳ” ба чашм бадҳайбатар, вале пуртоқаттар менамояд. Аз ин ҷиҳат назари ин мардум ба ранги сиёҳ манфӣ буда, онро дар ҷонварони ранги сиёҳ дошта, махсусан саги сиёҳ низ манфӣ инъикос менамоянд. Мисол: рӯш. *têr kud-pe de nasîb mâ-kîxt*- айн. “ба саги сиёҳ ҳам инро насиб накунад” ба маънои “Худо (ин тақдирро) ба ягон кас насиб накунад”: *дай дâрд тер куд-пе насîб mâ-kîxt* – “ин дардро ба саги сиёҳ ҳам насиб накунад”. Ибораи фразеологӣ мазкур дар мавриди дарду алам, ғаму андуҳ истифода мешавад. Ифодаи фразеологӣ *пишак-ат пойи қадам – айнан* “пишаку пойи қадам” бошад дар мавриди лаҳзаҳои шодиву хурсандӣ ва пойи қадами нек доштан ба кор бурда мешавад.

Тавре ки маълум аст, халқиятҳои Помир, бахусус бошандагони ноҳияҳои Шуғнону Рӯшон аз замонҳои қадим ба парвариши ҳайвоноти хонагӣ, шикорию ваҳшӣ машғул буданд ва чорводорию истехсоли маҳсулоти чорво воситаи асосии ҳаётгузаронии онҳо ба ҳисоб мерафт.

Албатта оид ба ҳайвонот чун дигар халқҳо дар забонҳои гурӯҳи шуғнонӣ- рӯшонӣ низ эътиқодот ва таъбирҳо (фразеологизмҳо) хеле зиёданд. Омӯзиши онҳо имконият медиҳад, ки мо ба таърихи пайдоиши ривояту қиссаҳо оиди онҳо, муқоисаи онҳо ба эътиқодот ва таъбирҳои дигар забонҳо равшанӣ андохта, баъзе хусусиятҳои умумиро муайян намоем.

Аз ҳамаи дигар забонҳои помирӣ воҳидҳои фразеологӣ дар забони шуғнонӣ ва рӯшонӣ зиёдтар дарёфт гардиданд. Сабаб он аст, ки бо забони шуғнонӣ теъдоди бисёртари аҳоли гуфтугӯ мекунанд ва ноҳияи шуғнон дар гирду атрофи маркази маъмурии ВМКБ, яъне шаҳри Хоруғ воқеъ аст.

Халқиятҳои Помир дар тӯли асрҳои зиёд асосан ба заминдориву чорводорӣ машғул мешуданд. Дар баробари ҳайвоноти хонагӣ онҳоро дар кӯҳҳо ҳайвоноти ваҳшӣ низ дучор мешуданд ва бо ҳамин сабаб теъдоди номи ҳайвоноти ваҳшӣ низ дар фразеологияи ин забонҳо кам нестанд. Ин фразеологизмҳо хусусияти семантикии баҳодихандаю қозибанокӣ дошта, ҳангоми истифодаи онҳо ба шахс сифатҳои ҳайвонҳо нисбат дода мешаванд. Барои ифодаи чунин хислатҳо дар бештар мавридҳо пешоянди “*atgang*” – (ба мисли) ва ё пасванди “-at” истифода мешаванд. Мисол. *wad-en mis ar-rangat-at шер-ат ворч де якдигар ца шинен* – айнан. “Онҳо ҳам мисли он, ки шеру асп ҳамдигаро мебинанд”. Яъне фразеологизми “*шер-ат ворч*” дар мавриди ду шахси ба ҳамдигар зиддият дошта истифода бурда мешавад.

Қайд кардан зарур аст, ки ин навъи фразеологизмҳо бештар хусусияти антонимӣ доранд. Ва ин аз мушоҳидаи ҳаррӯзаии ҳаёт маълум аст, ки сағу гурба ба ҳамдигар зид мебошанд ва айнан дар шакли фразеологизм дар забонҳои инъикоси худро ёфтааст; шуғн. *кудат пуш*, тоҷ. *сағу гурба*; русӣ: *кот с собакой*; англ. *cat and dog*.

Дар фразеологизмҳои забони шугнонӣ такроршавандагии калимаҳои ба монанди “лап” – бисёр, “кām”- кам, ки дар забонҳои номбурда васеъ истифода мешаванд. Мисол: *ас куд- ат пуш мис бех дед-ов* – хеле бисёр, айнан “баъди сагу гурба ҳам (боқӣ) монд”. Ибораи фразеологгии мазкур агар маънои хеле зиёд будани чизеро ифода кунад, воҳиди фразеологгии *ас мурзак линг-те кабоб зехт-ов - айн.* “аз линги (пойи) мӯрча кабоб гирифтанд” маънои аз чизи бисёр кам ё хурд низ ғоида гирифтандро ифода мекунад.

Ҳамин тариқ ВФ ба ҳамаи тарафҳо ва ҷанбаҳои ҳаёти инсон алоқаманданд ҳастанд ва фразеологгии ҳар як забон вижагиҳои худро дорад, ки ба фарҳанги моддӣ ва маънавий ҳар як халқ робитаи мустақим дорад. Мавқеи ҷуғрофӣ, шароити зиндагӣ, таърих ва дини миллатҳо дар донишу таҷрибаи амалии андӯхташудаи соҳибзабонон инъикос меёбад.

Дар забонҳои халқиятҳои Помир ВФ вобаста ба шароити зиндагӣ, фарҳанги моддӣ ва маънавий, муҳит ва донишу ҷаҳонбинии соҳибзабонон зухур намудаанд. Дар забонҳои помирӣ низ ба мисли забонҳои дигар бо усулу услуби муайян дарки олами моддию маънавий инъикос ёфтааст.

Дар ҷаҳонин муосир сокинони кишарҳои мухталиф имконияти бузурге барои муоширати васеи афзоянда пайдо мекунаанд. Бад ин вачҳ донишмандони асолати услуби забоне, ки мехоҳем бо он муошират кунем, муҳим аст. Баррасии ин масъала барои ошкор намудани хусусияти миллӣ – фарҳангии фразеологизмҳои забонҳои гурӯҳи шугнонӣ - рушонӣ ва умуман забонҳои эронӣ моҳияти илмию амалӣ пайдо мекунад.

Фразеологизмҳои зоонимӣ дар забонҳои номбурда ханӯз пурра омӯхта нашудаанд, Бинобар ин мо дар мақолаи мазкур ба баъзе вижагиҳои ин навъи фразеологизмҳо ишора намуда, ба хулоса омадем, ки онҳо дар худ таъриху фарҳанг, урфу одат, муносибати соҳибони ин забонҳо ба олами атроф дар худ инъикос менамоянд. Албатта омӯзиш ва таҳқиқи фразеологгии забонҳои Помирӣ, ки то ҳол ҳамчун забонҳои бехат доништа мешаванд, бидуни алоқамандӣ бо фарҳангу маданияти халқиятҳои Помир номумкин аст, зеро бойгари забонии ин забонҳо фақат ба таври шифой дар фарҳанг, одобу русум ва урфу одати соҳибони ин забонҳо то ҳол боқӣ мондааст.

Пайнавишт:

1. Алифференко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно – смысловое пространство языка: учеб.пособие / Н.Ф.Алифференко. - М.: Флинта: Наука 2010. – 399 с.
2. Алифференко, Н.Ф., Семенинко Н.Н. Фразеология и паремология: учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования/ Н.Ф. Алифференко, Н.Н.Семенинко. – М.:Флинта: Наука, 2009. – 344с.
3. Багана, Ж., Михайлова Ю.С. Фаунонимическая лексика в системе языка и её национально-культурная специфика (на материале лексических единиц “лошадь”, “конь”, “свинья” в русском, английском и немецком языках) / Ж. Багана, Ю.С. Михайлова // Научные ведомости БелГУ.Сер: Гуманитарные науки. – Белгород, 2011. - №24 (119). Вып.12.
4. Балли, Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 392.
5. Воробьев В.В. Лингвокультурология: учебное пособие. М.: Издательство РУДН, 2006. – 330 с.
6. Гумбольдт, В. Избранные труды по языкознанию / В.Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. -397 с.
7. Маслова, В.А. Лингвокультурология: учеб.пособие для студ.высш. учеб. заведений / В.А.Маслова.– Издательский центр “Академия”, 2001.-208 с.

Mirzoshoev S. On Ethnolinguistic Features of Phraseological Units with Components Expressing Names of Animals in Shughnanian-Roshanian Group of Pamir Languages

-
8. Сепир, Э. *Избранные труды по языкознанию и культурологии* / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993.- 656 с.
 9. Телия, В.Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты* / В.Н.Телия. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

Reference Literature:

1. Aliferenko N.F. *Linguoculturology: Value-Sensible Space of Language: study guide* / N.F. Aliferenko. - M.: Flinta: Science 2010, - 399 pp.
2. Alifrenko, N.F., Semeninko N.N. *Phraseology and Paremiology: a textbook for bachelor's level of philological education* / N.F. Aliferenko, N.N. Semeninko. - M.: Flint: Science, 2009. – 344 pp.
3. Bagan, J., Mikhailova Yu.S. *Faunonemic Vocabulary in the Language System and its National-Cultural Specificity (based on the lexical units "horse", "horse", "pig" in Russian, English and German languages)* / J. Bagana, Yu.S. Mikhailova // *Scientific Bulletin of BelSU, Series of Humanitarian Sciences*. - Belgorod, 2011. - No. 24 (119). Issue 12.
4. Bally, C. *French stylistics 2nd ed., Stereotyped*. - M.: Editorial URSS, 2001. – 392 pp.
5. Vorobyov V.V. *Linguoculturology: a tutorial*. Moscow: RUPF Publishing-House, 2006. - 330 pp.
6. Humboldt V. *Selected Works on Linguistics* / V. Humboldt. – M.: Progress, 1984. - 397 pp.
7. Maslova, V.A. *Linguoculturology: textbook for students of higher education. textbook, institutions* / V.A. Maslova. - Publishing center "Academy", 2001. - 208 pp.
8. Sapir, E. *Selected Works on Linguistics and Cultural Studies* / E. Sapir. - M.: Progress, 1993. - 656 pp.
9. Telia, V.N. *Russian Phraseology. Semantic, Pragmatic and Linguoculturological Aspects* / V.N. Telia. - M.: School Languages of Russian Culture, 1996. - 288 pp.